

מבט על, גיליון 684, 14 באפריל 2015

לקראת יוזמה רוסית חדשה בנושא הישראלי-פלסטיני?

צבי מגן, שרה פיינברג, אילן שקלרסקי

את משמעותו של הביקור, שערך מחמוד עבאס במוסקבה השבוע, יש להעריך על רקע מאמציה המוגברים של רוסיה להשפיע על התהליך המדיני לקראת הסדר ישראלי-פלסטיני. זאת, במסגרת מדיניותה החדשה של רוסיה במזרח התיכון, המשתקפת גם בהחלטתה מה-13 באפריל 2015 לספק מערכות הגנ"א S-300 לאיראן. בכוונתו של עבאס, לדבריו, לתאם עם הצד הרוסי ולגייס את תמיכתו לפנייה פלסטינית מחודשת למועצת הביטחון, במקומה של זו שנדחתה בסוף השנה הקודמת.

רוסיה, מצידה, פועלת לאחרונה נמרצות במגרש הפלסטיני. איגרת ששלח נשיא רוסיה ולדימיר פוטין לוועידת הפסגה של הליגה הערבית, שהתכנסה בשארם א-שייח ב-28 במרץ 2015, כללה מסרים שונים לגבי האתגרים הנוכחיים במזרח התיכון. בין היתר הודגשה דבקות רוסית באי-התערבות חיצונית במתרחש במדינות האזור. עם זאת קבע פוטין – בסתירה למסר זה – שהפלסטינים ראויים למדינה עצמאית ובת-קיימה, שבירתה במזרח ירושלים. באיגרת צוין במפורש שרוסיה מייחסת לסוגיה זו חשיבות מיוחדת וכי בכוונתה להתמיד במאמצים להשגת יעד זה, הן בערוצים הרב-צדדיים, לרבות במסגרת ה"קוורטט", והן בערוצים הדו-צדדיים.

לא הייתה זו הפעם הראשונה שדוברים רוסיים רשמיים ופוטין ביניהם הדגישו את חשיבותו המיוחדת של נושא זה בכלל המשברים במזרח התיכון. לאחרונה אף נשמעה קובלנה רוסית על דחיקתה של סוגיית הסכסוך הישראלי-פלסטיני ממרכז סדר היום האזורי והבינלאומי. שוב ושוב נשמעה העמדה הרוסית, כי ללא פתרון לנושא זה לא יושגו היציבות והביטחון באזור. מסרים ברוח זו שוגרו על ידי רוסיה בעניין "הקוורטט", תוך הפניית הביקורת לעבר ארצות הברית. הממשל האמריקאי הואשם כמי שבעת הנוכחית אחראי לתהליכים השליליים במזרח התיכון בכלל, וכמי שמתעלם מרוסיה בכל הנוגע לטיפול בנושא הישראלי-פלסטיני.

אמנם, על רקע המשברים המתחוללים בכל עוז במזרח התיכון נראה הדגש שבחר פוטין לשים על הנושא הישראלי-פלסטיני תמוה. ואולם, הדגשה זו מוסברת על ידי העניין הרוסי המקיף בהגברת הנוכחות באזור כמנוף להעצמת מעמדה של זו בתחרות הבין-גושית. הצגתה כפועלת למען העולם המוסלמי – בכלל, והערבי – בפרט, אמורה לשרת יעד אסטרטגי זה.

הניסיון הרוסי להשפיע על הזירה הישראלית-פלסטינית מתווסף למעורבותה האקטיבית של מוסקבה בשני משברים מרכזיים במזרח התיכון. מעורבותה של רוסיה במלחמת האזרחים הנמשכת בסוריה – תמיכתה במשטרו של בשר אל-אסד במלחמתו במורדים וכן מאמצי גישור בין הצדדים הלוחמים במדינה שסועה זו – משתלבת בהתמודדותה הכוללת עם האיום הגלום מבחינתה בהתפשטות האסלאם הרדיקלי גם לשטחה. לצד זאת, רוסיה מהווה מעין משקל נגד ללחץ שמפעילות מעצמות המערב על איראן בנושא הגרעין. שני משברים אלה נמצאים בראש סדר היום הבינלאומי. לאחרונה ביקר בטהרן שר ההגנה הרוסי שויגו והצדדים דנו בהרחבה משמעותית של שיתוף הפעולה בין המדינות, לרבות בתחום הרכש הביטחוני. את תחילת יישומה של הרחבה זו יש לראות בהודעה הרוסית בעניין הסרת המגבלות על אספקת מערכות S-300 לאיראן. בה בעת, רוסיה חותרת לשדרג את יחסיה עם מדינות נוספות במזרח התיכון. התפתחות רבת משמעות בהקשר זה הייתה ביקורו של פוטין בפברואר 2015 במצרים. מסעו של פוטין למזרח התיכון היה אמור לכלול גם ביקור בישראל וברשות הפלסטינית, אולם הביקור נדחה עקב סמיכות הזמנים בינו לבין הבחירות שהתקיימו בישראל במאוס.

יצוין, כי עוד בעידן הסובייטי שמרה רוסיה על יחסים חיוביים וקרובים עם התנועה הלאומית הפלסטינית. בכירים פלסטיניים הינם אורחים קבועים במוסקבה. ראש הרשות הפלסטינית, מחמוד עבאס, מבקר במוסקבה דרך קבע פעם-פעמיים בשנה. רוסיה מספקת סיוע חומרי והומניטרי לרשות הפלסטינית, ובפברואר השנה אף דווח, כי רוסיה שוקלת אפשרות להרחיב את המסגרות לשיתוף פעולה כלכלי עמה. יישומו המעשי של רעיון זה נדון בביקור הנוכחי. בנוסף, רוסיה תומכת בפלסטינים בהתמדה בזירה הבינלאומית, לרבות בהצבעות באו"ם בנושא הפלסטיני. לצד זאת, התפתחה עם השנים – לאחר קריסתה של ברית המועצות ושיפור משמעותי של היחסים בין רוסיה לישראל – מגמה של איזון בין ישראל לפלסטינים במדיניות החוץ הרוסית. שיפור זה בא לידי ביטוי, למשל, בניטרליות ששמרו רוסיה וישראל, בהתאמה, ביחס למערכה שהתחוללה בין ישראל לחמאס בקיץ 2014 וביחס למשבר באוקראינה. כן צפויה רוסיה להימנע מהעדפה בוטה במיוחד של הצד הפלסטיני בכל הנוגע למהלכים לקראת הסדר הסוגיה הישראלית-פלסטינית, על מנת שלא לערער את בסיס יחסיה עם ישראל. הערכה זו מתבססת על מסרים שהעבירה מוסקבה מאז תחילת 2015, המשקפים את הנחות היסוד למדיניות הרוסית לגבי התהליך המדיני.

- א. למרות שהסכסוך הישראלי-פלסטיני הינו בעל השפעה מרכזית על אי-היציבות במזרח התיכון, מדינות האזור אינן פעילות בנושא בשל בעיותיהן האחרות. ארצות הברית מצדה אינה מצליחה להגיע להידברות בונה עם שני הצדדים ולכן מנטרלת למעשה את פעילות ה"קוורטט" תוך העדפת הידברות בילטרלית עם ישראל מחד והפלסטינים. לטענת רוסיה, כך שומר הממשל האמריקאי על הגמוניה בטיפול בסוגיה. הצעתה של רוסיה להרחיב את שורות ה"קוורטט" על ידי צירוף הליגה הערבית לפורום זה נדחתה על ידי הפורום. מכאן המוטיבציה הרוסית להגביר את פעילותה במטרה לחדש את המשא ומתן בין הצדדים, כאמצעי לשקם את היציבות במזרח התיכון.
- ב. רוסיה שוללת את הגישה שבה דוגלת ארצות הברית ואשר בראייה הרוסית הוכחה כבלתי-אפקטיבית, שלפיה יש להידרש במקביל לכול סוגיות הליבה של הסכסוך. לטענת מוסקבה, פתרון מהיר וגורף אינו בר-השגה.
- ג. רוסיה חותרת לחתימה על הסכם עקרונות בלבד, בתוך תקופה קצרה – מספר חודשים – תוך דחיית הדיון בסוגיות הליבה. אלה יידונו בהמשך.
- ד. שילוב סוגיית עזה במשא ומתן הוא חיוני, על מנת לקדם את התהליך. לדברי דוברים רוסים, בידי מוסקבה אמצעים לשלב גם את עזה במשא ומתן.
- ה. רוסיה, היא בעלת יכולת לקדם את הדיאלוג הישראלי-פלסטיני, בין היתר על שום יחסיה הטובים עם שני הצדדים. לעומת זאת, כפי שרואה זאת מוסקבה, יחסיה של ישראל עם ארצות הברית הצטננו – מה שאמור להקשות על קידומו של התהליך המדיני.

לאורך שנים נראה היה שרוסיה תסתפק בהשתתפות בתהליך המדיני הישראלי-פלסטיני באמצעות ה"קוורטט". זאת משום שעצם שיוכה לפורום זה מציב אותה במעמד שווה לארצות הברית ולאיחוד האירופי. אולם, יכולתה של רוסיה לסייע באופן מעשי לקידום פתרון, הן במישור המדיני והן במובן התמיכה הפיננסית, מוגבלת ביחס לזו של ארצות הברית ואירופה. בעת האחרונה נוצר רושם שרוסיה מזהה הזדמנות למלא תפקיד פעיל יותר מאשר בעבר בתהליך המדיני וזאת, כחלק מהמאמץ לקידום האינטרסים הגיאופוליטיים שלה באזור. בראיית מוסקבה, ביכולתה לקדם את הדיאלוג בין ישראל לפלסטינים בהתבסס על היחסים הטובים בינה לבין שני הצדדים. כפי שרואה זאת מוסקבה, היחסים בין ישראל לממשל האמריקאי הצטננו. מחד גיסא, התפתחות זאת אמורה להקשות על חידושו של המשא ומתן. מאידך גיסא, היא פותחת פתח להשפעה רוסית מוגברת וניכרת על התהליך. משום כך, אין להוציא מכלל חשבון ניסיון רוסי פעיל להתניע מחדש את המשא ומתן בין ישראל לפלסטינים. ייתכן שהתוכנית לביקור של פוטין בישראל וברשות הפלסטינית תחודש שוב בקרוב, ואף אפשר שאז תוצג לצדדים יוזמה רוסית רשמית לחידוש המשא ומתן לקראת הסדר.